

# Spis treści

## **Wstęp 13**

**Co to jest i czym się zajmuje psychologia uzależnień od środków psychoaktywnych? 13**

## **Rozdział 1**

### **Efekty krótkotrwałego i długotrwałego działania alkoholu na organizm człowieka 19**

Lidia Cierpiałkowska

#### **1.1. Wprowadzenie 19**

#### **1.2. Efekty krótkotrwałego działania alkoholu na organizm człowieka 20**

1.2.1. Metabolizm alkoholu etylowego 22

1.2.2. Różnice indywidualne i płciowe w przebiegu metabolizmu 27

1.2.3. Konsekwencje upicia się – dwufazowe działanie alkoholu 29

1.2.4. Powikłane i patologiczne upicie się 34

#### **1.3. Zdrowotne, fizyczne i somatyczne skutki długotrwałego picia alkoholu 38**

1.3.1. Choroby układów pokarmowego i dokrewnego 39

1.3.2. Choroby sercowo-naczyniowe i choroby płuc 41

1.3.3. Zaburzenia układu endokrynnego i funkcji seksualnych 42

#### **1.4. Psychiczne i społeczne skutki przewlekłego picia alkoholu 44**

1.4.1. Zaburzenia psychotyczne – ostre i rezydualne 45

1.4.2. Zaburzenia nastroju i zespół stresu pourazowego 48

1.4.3. Dysfunkcje procesów poznawczych i zespoły otępienne 52

1.4.4. Negatywne skutki społeczne 57

#### **1.5. Podsumowanie 59**

## Rozdział 2

### **Szkodliwe używanie i uzależnienie od alkoholu 60**

Lidia Cierpiałkowska

- 2.1. Wprowadzenie 60**
- 2.2. Kryteria klasyfikacji zaburzeń spowodowanych  
używaniem alkoholu 61**
- 2.3. Alkoholizm jako dynamicznie rozwijająca się choroba 66**
  - 2.3.1. Alkoholizm jako choroba przewlekła 68
  - 2.3.2. Zespół narkomanicznego uzależnienia alkoholowego 78
- 2.4. Zaburzenia związane z używaniem alkoholu  
w klasyfikacji DSM i ICD 84**
  - 2.4.1. Szkodliwe picie i nadużywanie alkoholu 87
  - 2.4.2. Uzależnienie od alkoholu 89
  - 2.4.3. Zespół abstynencyjny 91
- 2.5. Typologie alkoholizmu 93**
- 2.6. Płeć i wiek a zaburzenia związane z używaniem alkoholu 98**
  - 2.6.1. Ryzyko zaburzeń u kobiet 99
  - 2.6.2. Okres adolescencji i wczesnej dorosłości 101
  - 2.6.3. Ryzyko zaburzeń w okresie późnej dorosłości 102
- 2.7. Diagnoza kliniczna zaburzeń spowodowanych  
używaniem alkoholu 103**
  - 2.7.1. Diagnoza różnicowa i narzędzia badawcze 105
  - 2.7.2. Diagnoza strukturalna i genetyczna 110
- 2.8. Podsumowanie 111**

## Rozdział 3

### **Modele genetyczne i koncepcje psychologiczne zaburzeń związanych z używaniem alkoholu 113**

Lidia Cierpiałkowska

- 3.1. Wprowadzenie 113**
- 3.2. Koncepcje psychologiczne i modele empiryczne 114**
- 3.3. Modele genetyki behawioralnej i molekularnej 117**
  - 3.3.1. Badania nad bliźniętami i osobami spokrewnionymi 119

- 3.3.2. Metoda adopcyjna 124
- 3.3.3. Geny zwiększające ryzyko i ochraniające 129
- 3.3.4. Czynniki pośredniczące w dziedziczeniu 134
- 3.4. Alkohol jako środek uzależniający – modele zwierzęce 135**
  - 3.4.1. Mechanizmy uczenia się popędów 136
  - 3.4.2. Układ nagrody – model sensytyzacji zachęty 141
  - 3.4.3. Model procesów przeciwstawnych i allostazy 144
- 3.5. Koncepcje i modele psychologiczne 147**
  - 3.5.1. Behawiorystyczna koncepcja redukcji napięcia i tłumienia odpowiedzi na stres 148
  - 3.5.2. Koncepcje poznawcze i behawioralno-poznawcze 156
  - 3.5.3. Modele procesualne i strukturalne oczekiwań 162
  - 3.5.4. Teoria społecznego uczenia się 167
  - 3.5.5. Psychoanaliza i psychologia osobowości 173
- 3.6. Wieloczynnikowe modele integracyjne 180**
  - 3.6.1. Modele podatności i stresu 181
- 3.7. Podsumowanie 185**

## Rozdział 4

### **Rodzina i małżeństwo z problemem alkoholowym – podejścia interakcyjne i systemowe 187**

Lidia Cierpiałkowska

- 4.1. Wprowadzenie 187**
- 4.2. Wczesne modele funkcjonowania rodzin alkoholików 188**
- 4.3. Psychologiczne modele interakcyjne 191**
  - 4.3.1. Koncepcje behawioralno-poznawcze 192
  - 4.3.2. Gry małżeńskie w ujęciu analizy transakcyjnej 197
  - 4.3.3. Psychodynamiczne koncepcje koluzji małżeńskich 207
- 4.4. Koncepcje i modele współzależnienia 212**
  - 4.4.1. Status pojęcia współzależnienia – od przejawów do genezy 213
  - 4.4.2. Koalkoholizm jako przejaw procesu nałogowego 216
  - 4.4.3. Współzależnienie jako zaburzenie osobowości 219
  - 4.4.4. Współzależnienie jako reakcja na stres 223
  - 4.4.5. Weryfikacja empiryczna modeli współzależnienia 226

**4.5. Alkoholowy system rodzinny w koncepcjach systemowo-strukturalnych 229**

4.5.1. Alkoholowy system rodzinny w cyklu życia 230

4.5.2. Alkoholowy system rodzinny: reguły homeostazy i zmienności 239

4.5.3. Role w alkoholowym systemie rodzinnym 243

4.5.4. Modele transgeneracyjności: wielopokoleniowe rodziny alkoholowe 247

**4.6. Podsumowanie 252**

## Rozdział 5

**Funkcjonowania dzieci alkoholików – psychospołeczne źródła deficytów i zasobów 253**

Lidia Cierpiałkowska

**5.1. Wprowadzenie 253**

**5.2. Rodzina alkoholików: niespecyficzne i specyficzne wyznaczniki funkcji rodzicielskich 254**

**5.3. Obraz kliniczny funkcjonowania dzieci alkoholików 256**

5.3.1. Dziecko we wczesnym okresie rozwoju w rodzinie alkoholowej 257

5.3.2. Funkcjonowanie dzieci w okresie adolescencji i wczesnej dorosłości 259

5.3.3. Role rodzinne a ograniczenia rozwoju potencjalnych możliwości dzieci 263

**5.4. Zdrowie i zaburzenia psychiczne u dzieci i młodzieży w świetle wyników badań 273**

5.4.1. Zdrowie i typy zaburzeń psychicznych u dzieci i młodzieży 273

5.4.2. Alkoholowy zespół płodowy 275

5.4.3. Rezultaty porównań międzygrupowych: dzieci alkoholików i niealkoholików 277

5.4.4. Rezultaty porównań wewnątrzgrupowych: modele psychopatologii rozwojowej 279

**5.5. Zasoby i możliwości rozwoju dzieci alkoholików 284**

**5.6. Podsumowanie 288**

## Rozdział 6

### **Modele i programy terapii jednostki i rodziny z zaburzeniami spowodowanymi używaniem alkoholu 289**

Lidia Cierpiałkowska

- 6.1. Wprowadzenie 289**
- 6.2. Modele alkoholizmu a koncepcje leczenia alkoholików 290**
  - 6.2.1. Wczesne modele behawiorystyczne 291
  - 6.2.2. Model Minnesota 293
- 6.3. Współczesne programy i modele terapii alkoholików – proces i struktura 299**
  - 6.3.1. Proces zmiany a motywacja do leczenia 299
  - 6.3.2. Współczesne modele poznawczo-behawioralne 306
  - 6.3.3. Model terapii integracyjnej 312
  - 6.3.4. Terapie zapobiegania nawrotom 317
- 6.4. Modele pomocy dla członków rodziny alkoholika 321**
  - 6.4.1. Programy i modele pomocy osobom współuzależnionym 322
  - 6.4.2. Pomoc psychologiczna dzieciom 328
  - 6.4.3. Programy pomocy dla rodziny 330
- 6.5. Założenia i cele ruchu anonimowych alkoholików 334**
  - 6.5.1. Grupy Anonimowych Alkoholików 335
  - 6.5.2. Grupy rodzinne Al-Anon 343
  - 6.5.3. Dzieci w grupach Al-Ateen 349
- 6.6. Podsumowanie 350**

## Rozdział 7

### **Profilaktyka. Podstawowe zagadnienia 352**

Michał Ziarko

- 7.1. Wprowadzenie 352**
- 7.2. Profilaktyka w cyklu życia człowieka 352**
- 7.3. Zakres znaczeniowy pojęcia profilaktyka 357**
- 7.4. Profilaktyka a inne oddziaływania z nią związane 361**

- 7.4.1. Profilaktyka a promocja zdrowia 361
- 7.4.2. Profilaktyka a wychowanie 362
- 7.5. Rodzaje działań profilaktycznych 363**
  - 7.5.1. Działania profilaktyczne a faza rozwoju zaburzenia 363
  - 7.5.2. Działania profilaktyczne a kontekst społeczny 369
- 7.6. Teorie w profilaktyce 372**
- 7.7. Posumowanie 373**

## Rozdział 8

### **Etapy konstruowania programu profilaktycznego 374**

Michał Ziarko

- 8.1 Wprowadzenie 374**
- 8.2 Ogólny schemat tworzenia programu profilaktycznego 374**
- 8.3 Faza przygotowawcza programu – działania orientacyjne 377**
  - 8.3.1. Obraz spożycia alkoholu 381
  - 8.3.2. Przyczyny sięgania po alkohol przez młodzież 382
  - 8.3.3. Czynniki ryzyka związane z używaniem alkoholu w okresie dzieciństwa i adolescencji 382
  - 8.3.4. Czynniki chroniące 389
  - 8.3.5. Charakterystyka zasobów i deficytów w środowisku realizacji programu 391
  - 8.3.6. Identyfikacja mechanizmu spożywania alkoholu przez młodzież jako efekt diagnozy 393
  - 8.3.7. Warunki efektywności diagnozy 393
- 8.4. Faza przygotowawcza programu – działania ideacyjne i decyzyjne 395**
  - 8.4.1. Formułowanie celów działań profilaktycznych 395
  - 8.4.2. Projektowanie działań w ramach programu profilaktycznego 396
- 8.5. Faza realizacji programu 405**
  - 8.5.1. Działania organizacyjne 405
  - 8.5.2. Działania realizacyjne – strategie w profilaktyce 405

|                                                                         |            |
|-------------------------------------------------------------------------|------------|
| <b>8.6. Faza ewaluacyjno-korektywna programu</b>                        | <b>415</b> |
| 8.6.1. Pojęcie ewaluacji                                                | 415        |
| 8.6.2. Miejsce ewaluacji w programie profilaktycznym                    | 415        |
| 8.6.3. Czynniki wpływające na trafność ewaluacji                        | 419        |
| 8.6.4. Czynniki decydujące o skuteczności<br>programów profilaktycznych | 421        |
| 8.6.5. Standardy jakości programów profilaktycznych                     | 424        |
| <b>8.7. Podsumowanie</b>                                                | <b>426</b> |

|                     |            |
|---------------------|------------|
| <b>Bibliografia</b> | <b>427</b> |
|---------------------|------------|

|                    |            |
|--------------------|------------|
| <b>Indeks osób</b> | <b>462</b> |
|--------------------|------------|

|                        |            |
|------------------------|------------|
| <b>Indeks rzeczowy</b> | <b>472</b> |
|------------------------|------------|

|                    |            |
|--------------------|------------|
| <b>Wykaz ramek</b> | <b>482</b> |
|--------------------|------------|

|                       |            |
|-----------------------|------------|
| <b>Wykaz rysunków</b> | <b>484</b> |
|-----------------------|------------|

|                    |            |
|--------------------|------------|
| <b>Wykaz tabel</b> | <b>487</b> |
|--------------------|------------|